

แนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในสังคมไทย*

An Approach for Promoting Kataññukatavedi in Thai Society

^{1*} สุวรรณฐา ลิ้ม และ พระปลัดสมชาย ปโยโค (ดำเนิน)

^{1*} Suvannatha Loem and Phrapalad Somchai Payago (Damnoen)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University

^{1*} Corresponding Author. Email: suvannatha08@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์เกี่ยวกับกตัญญูกตเวทิตะในสังคมไทย 2) เพื่อศึกษากตัญญูกตเวทิตะตามหลักการของพระพุทธศาสนา และ 3) เพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในสังคมไทย งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการวิจัย พบว่า

1) สังคมไทยให้ความสำคัญกับความกตัญญูกตเวทิตะ เมื่อบุคคลได้รับความช่วยเหลือจากใครแล้ว ควรสำนึกในบุญคุณหาทางตอบแทน บุคคลที่ได้รับความช่วยเหลือแล้วไม่ตอบแทน หรือทำให้คนที่เคยช่วยเหลือเดือดร้อนจะถูกสังคมตำหนิว่าเป็นคนอกตัญญู ปัจจุบันทั้งในสังคมพระสงฆ์และคฤหัสถ์ กำลังประสบกับสถานการณ์ขาดความกตัญญูกตเวทิตะ เนื่องจากปัจจุบันเป็นสังคมอุตสาหกรรม ต้องรีบเร่งทำงานจึงขาดความอบอุ่น ขาดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นเหตุนำไปสู่ความรุนแรงทั้งภายในครอบครัวและสังคม

2) พระพุทธเจ้าสอนหลักธรรมเกี่ยวกับกตัญญูกตเวทิตะ แก่สาวกของพระองค์ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ เพื่อให้มีชีวิตอยู่ได้ตามฐานะของตน มีโอกาสศึกษาปฏิบัติธรรม และสอนให้ตระหนักรู้ ในการตอบแทนบุญคุณผู้ให้ความช่วยเหลือด้วย พระสงฆ์ให้ปฏิบัติตามหลัก อนาคาริยวินัย คฤหัสถ์ให้ปฏิบัติตามหลักธรรมหลายข้อ เช่น บุคคลหาได้ยาก 2, พรหมวิหารธรรม 4, ขรรวาสธรรม 4, สังคหวัตถุ 4, อุบาสกธรรม 5, การวระ 6 และ ทิศ 6

* Received May 21, 2018; Revised June 20, 2018; Accepted March 9, 2019

3) แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวที ในสังคมไทย 2 ประการคือ 1) สังคมสงฆ์: ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้พักในสำนักอุปถัมภ์ เพื่อได้กระทำวัตรต่อกัน เรียนพระธรรมวินัยในสำนักของอาจารย์ (2) สังคมคฤหัสถ์: ส่งเสริมให้มีความกตัญญูทเวที โดยสร้างจิตสำนึกแก่สมาชิกส่วนต่างๆ ของสังคมให้ตั้งอยู่ในหลักกตัญญูทเวที เมื่อทำได้อย่างนี้คนในสังคมก็จะเป็นสังคมที่มีความสามัคคี ให้ความช่วยเหลือกันทั้งในยามปกติและยามเกิดปัญหาจะสามารถผ่านสถานการณ์นี้ไปได้

คำสำคัญ: การส่งเสริม; กตัญญูทเวที; สังคมไทย

Abstract

This article is intended to study the ways to promote *Katannukatavedi* in Thai society. This research based on documentary research methodology.

The result of study found that Thai society is a society that values gratitude. It has been cultivated for a long time that human beings in society must assist each other according to their status and roles. When a person gets help from someone, then they should remember to repay him or her in return. The person who has been given help but do not return or make the person that one got help into trouble will be condemned by society as *Akatannu man*. Recently, in Thai society both monks and householders are experiencing a lack of gratitude because most of the monks most were short-term ordained. Therefore the society of laypeople lack of warmth, they did not stay together, the Relationships are frivolous such as parents and children, teachers and students, employers and employees. It is the cause leading to violence within family and society.

The Buddha teaches the principles of gratitude to his disciples, both monks and householders. Let His followers help each other to live a life of their own and have the opportunity to study and practice. At the same time teaches them to recognize how to pay return to helpers. For the monks, follow the principles of the *anagariyavinaya* and the Buddha teaches householder to practice such as *Dullabhapuggal* (rare persons), *bhramvihara* 4, *gharavasadhamma* 4, *saṅgahavatthu* 4, *upasadhamma* 4, *garava* 6, and *disa* 6.

To encourage people in Thai society to give importance to the *Katannukatavedi*, therefore the researcher offers a way to promote gratitude in Thai society both among the Sangha community and householders are: 1) Religious Society of Sangha: encourage monks and novices to stay in the preceptor's temple, so that they can have duty for each other and study the Dhamma-vinaya from the preceptor. Create the relation between each other even later, they will move to other temples, they can come to visit the teachers occasionally, such as on Buddhist lent, by adhering to 3 principles: *sila*, *samadhi* and *panna*. (2) Society of householders: Encouraging gratitude in family, educational institutions, and workplaces to build good relationships between parents and children, teachers and students, employers and employees. The application of gratitude is a framework for raising awareness among members of family institutions, schools and workplaces.

Keywords: *Katannukatavedi*; Thai Society; Promoting

บทนำ

โลกปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว มีการหลั่งไหลเข้ามาของวัตถุนิยมสู่สังคมไทยมีให้เห็นมากขึ้น ผู้คนเริ่มหลงใหลในวัตถุนิยมและความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตโดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น ทำให้สังคมเกิดความวุ่นวายแก่งแย่งแข่งขันกันเพราะขาดคุณธรรมพื้นฐานในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของความ “กตัญญูตเวที” เพราะเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาหรือการฝึกฝนให้เป็นคนดี อันเป็นรากแก้วของคุณธรรมทั้งปวงที่จะนำไปสู่ความดีงามด้านอื่นๆ เพื่อขจัดความขัดแย้ง ความแตกแยก ความเบียดเบียนกัน ความเอารัดเอาเปรียบ และสามารถนำพาสังคมคืนสู่ความเป็นปกติสุขอย่างแท้จริง

สังคมไทยต้องการให้มีคนดีแก่สังคม และเป็นการเชิดชูพระพุทธศาสนาที่ถือกำเนิดมาจนถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลา 2600 กว่าปี ได้มีหลักคำสอนมากมาย และมีพุทธบริษัทที่ได้ถือปฏิบัติตามหลักคำสอนนั้นๆ จนบรรลุผลตามสมควรแก่สิ่งที่ตนได้ฝึกหัดปฏิบัติ โดยนัยคือ “พระพุทธศาสนามีลักษณะพิเศษ คือ การเห็นวามนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และถือว่าเป็นสัตว์ประเสริฐก็ด้วยการฝึก” (P.A. Payutto, 1997) ด้วยเหตุนี้การที่มนุษย์ถือเป็นสัตว์ประเสริฐนั้นตามหลักการของพระพุทธศาสนาเรียกว่า เป็นคนดี ความเป็นคนดีที่ว่ามานี้มีความสอดคล้องกับพุทธศาสนสุภาษิต ได้กล่าวยกย่องสรรเสริญผู้มีความกตัญญูตเวทีว่า “บุคคลที่มีความกตัญญู รู้อุปการะที่ท่านทำแล้ว ตอบแทนพระคุณท่าน ท่านกล่าวว่า เป็นคนดี” (Thammasapa, 1997)

อนึ่งความเป็นบัณฑิต ตามความปรากฏในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต มีใจความว่า...“ในสัตว์โลกนี้ บุคคลผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญามาก ย่อมไม่คิดการเพื่อเบียดเบียนตน ย่อมไม่คิดการเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ย่อมไม่คิดการเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่ตน ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่ผู้อื่น ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่ทั้งสองฝ่าย ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่โลกทั้งหมดทีเดียว ด้วยเหตุผลอย่างนี้แล บุคคลจึงชื่อว่า เป็นบัณฑิต มีปัญญามาก” (Thai Tipitakas 21/186/243)

อย่างไรก็ตามความเป็นคนดี ความเป็นบัณฑิต ความเป็นผู้มีปัญญาสามารถพัฒนาวิทยาการสมัยใหม่ทั้งหลายในปัจจุบัน จะเป็นความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีสารสนเทศ การแพทย์ ระบบเศรษฐกิจ และการพัฒนาสังคม มนุษย์เป็นทรัพยากรอย่างหนึ่งที่ได้มีการพัฒนาตามแนวทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การแพทย์ และระบบเศรษฐกิจ จึงถูกรอบงำด้วยความฟุ้งเฟ้อ และเกิดกิเลส ตัณหา ความโลภ โกรธ หลง ความอยากได้ อยากมีมากขึ้น มีวิถีชีวิตที่สับสนจนเกิดปัญหาต่างๆ มากมาย (Buddhadasa Bhikkhu, 2001). เช่น การเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เป็นเหตุให้การดำเนินชีวิตมีแต่ความทุกข์ เดือดร้อนวุ่นวายและขัดแย้งกันทั่วไป ซึ่งสถานการณ์เหล่านี้ทำให้สมาชิกของสังคมไทย “ขาดกตัญญูตเวที” ดังตัวอย่างที่ยกมาเพื่อให้เห็นถึงมีพฤติกรรมที่เรียกว่า เป็นคนเนรคุณ หรือ “เป็นคนอกตัญญู” ดังกรณีตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

หนุ่มฆ่าแม่ เคียด, เด็ก 15 ฟันแม่ดับ ฉุกเฉินชอบห้ามไปเล่นเกม, หนุ่มเบญจเพสฆ่าแม่ เมียมีชู้ปรีกษาแม่ถูกด่าซ้ำ, ลูกวัย 14 ปีโหด พาเพื่อนรุมฆ่าแม่เลี้ยง, ฆ่าแม่เฒ่าทิ้งศพจมน้ำทุ่งนา ที่แท้ฝีมือลูกชาย, อติตครุแจ้ง ตร.บอกฆ่าแม่ตัวเอง, ฆ่าแม่ชราวัย 80 อ่างเคียดรับภาระดูแล, ลูกสาวเป็นใจให้แฟนหนุ่มฆ่าแม่ยึดศพใส่กระเป๋, ง้อไม่สำเร็จ เขยโหดฆ่าแม่ยาย-ภรรยา เสียชีวิต ต่อหน้าลูก, สะเทือนใจลูกฆ่าแม่ตาย ฉุกเฉินให้เงินซื้อเหล้า, หนุ่มใช้มีดฆ่าแม่ตาบอดก่อนตัดหัวซ่อนห้องน้ำ, ทหารหนุ่มลูกทรีพี หนีประจำการเมายาอยู่บ้านฆ่าแม่, ลูกฆ่าแม่ทิ้งศพอืด 3 วัน อ่างแม่ของร้อง, ฉุกเฉินขอเงินไม่ได้ ฆ่าแม่ตายทิ้งจม. “ฆ่าแม่แล้วครับ”, เขยคลั่ง ฆ่าแม่ยาย-เมีย ก่อนกินยาตาย ดับ 3, ประชาพันธ์ แค้นฝ่าวงรุมลูกเลี้ยงทรีพีฆ่าแม่, จับลูกชายฆ่าแม่ อ่างตัวเอง เป็นเทพ ส่งแม่กลับนรก, จับลูกชายฆ่าแม่ เผยแม่สั่งเสียพ่อย่าแจ้งตำรวจ (sanook.com, 2017)

จากกรณีตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงสถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทียของสมาชิกในสังคมไทยปัจจุบัน ว่าเป็นสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วงถึงความปลอดภัยในชีวิต เพราะเหตุการณ์ที่วิจัยกมาแสดงนี้ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสถาบันครอบครัวคือ “ลูก เป็นคนลงมือฆ่าผู้ให้กำเนิด” พฤติกรรมอย่างนั้นนับว่าเป็นความเลวร้ายของสังคมไทยที่มีวัฒนธรรมแบบพุทธ แต่พฤติกรรมที่แสดงออกมามีเลวร้ายกว่าสัตว์เดรัจฉาน เป็นสัตว์เนรคุณ ในทางพระพุทธศาสนามีพระสูตรบทหนึ่ง กล่าวถึงผู้ไม่รู้บุญคุณไว้ใน “กตัญญูตาสูต” มีใจความว่า ความเป็นผู้ไม่รู้คุณ และความเป็นผู้รู้คุณ ย่อมดำรงอยู่ในนรกเหมือนลูกนำไปฝังไว้ เป็นบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม 4 คือ 1) กายทุจริต 2) วจีทุจริต 3) มโนทุจริต 4) กตัญญูตาทเวทิตา (Thai Tipitaka 21/213/333.)

พุทธทาสภิกขุ (Buddadasa Bikkhu, 1997) ได้กล่าวไว้ว่า สังคมมนุษย์ในปัจจุบันนี้มีแต่สร้างปัญหาให้มากขึ้น เพราะว่าได้พัฒนาทางด้านจิตใจ จึงทำให้คนขาดความรักความเมตตา ขาดน้ำใจเมตริเอื้อเพื่อเผื่อแผ่กัน เพราะว่าการพัฒนานั้นเน้นเพียงด้านเดียวแง่เดียว คือ เรื่องของวัตถุ แล้วมุ่งเอาความสนุกสนานทางวัตถุเป็นหลัก มนุษย์ยิ่งมัวเมาในความสนุกในวัตถุยิ่งขึ้น ทำให้คนส่วนใหญ่นิยมหาความสุขจากการได้เสพ ได้ครอบครอง เหมือนสังคมที่เจริญทางด้านอุตสาหกรรม โดยไม่ให้ความสำคัญต่อการสร้างความสุขให้เกิดขึ้นภายใน นอกจากนี้ยังไม่เห็นความสำคัญถึงคุณค่าทางด้านศีลธรรม จริยธรรมในจิตใจ (P. A. Payutto, 2009) และวัฒนธรรมดั้งเดิมสังคมไทยแบบเดิมที่ให้ความสำคัญกับจิตใจมากกว่าวัตถุ แต่สถานการณ์เกี่ยวกับกตัญญูทเวทียปัจจุบัน “กตัญญูทเวทีย” เป็นเพียงกาตอบแทนด้วยการให้สิ่งของหรือวัตถุเท่านั้น

จากหลักการ เหตุผล และความสำคัญดังที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยในฐานะพุทธศาสนิกชน จึงมีความสนใจศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทียในสังคมไทย” อันจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าความรู้หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาในแนวทางและวิธีการปฏิบัติต่อหลักคำสอนกตัญญูทเวทียเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์เกี่ยวกับกบฏญกตเวทียุคใหม่ในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษากบฏญกตเวทียุคใหม่ตามหลักการของพระพุทธศาสนา
3. เพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมกบฏญกตเวทียุคใหม่ในประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Research) โดยอาศัยข้อมูลเกี่ยวกับกบฏญกตเวทียุคใหม่ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท อันได้แก่ พระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาและฎีกา วรรณกรรมทางศาสนา วรรณกรรม คำสอน หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์และบทความวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนการศึกษาข้อมูล

ขั้นตอนการศึกษาข้อมูล คือการค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับกบฏญกตเวทียุคใหม่ในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยจำแนกข้อมูลเป็น 2 ระดับ คือ

ข้อมูลขั้นปฐมภูมิ จะศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่กล่าวถึง ความหมาย ความสำคัญ ความเป็นมา ธรรมที่ทำให้ขาดกบฏญกตเวทียุคใหม่ ธรรมที่ส่งเสริมกบฏญกตเวทียุคใหม่ หลักการปลูกฝังกบฏญกตเวทียุคใหม่ และเป้าหมายในการส่งเสริมกบฏญกตเวทียุคใหม่ในพระพุทธศาสนา โดยจำแนกเนื้อหาให้ครอบคลุมประเด็นที่สำคัญๆ ตามที่กำหนดไว้ในสารบัญ

ข้อมูลขั้นทุติยภูมิ จะศึกษาสถานการณ์เกี่ยวกับกบฏญกตเวทียุคใหม่ในประเทศไทย ประกอบด้วย (1) แนวคิดและค่านิยมเกี่ยวกับความกบฏญกตเวทียุคใหม่ในประเทศไทย (2) สถานการณ์ปัญหาการขาดความกบฏญกตเวทียุคใหม่ในประเทศไทย ได้แก่ 1) ปัญหาการขาดความกบฏญกตเวทียุคใหม่ในสังคมสงฆ์ 2) ปัญหาการขาดความกบฏญกตเวทียุคใหม่ในสังคมคฤหัสถ์ (3) วิเคราะห์สาเหตุของปัญหาการขาดความกบฏญกตเวทียุคใหม่ในประเทศไทย ได้แก่ 1) สาเหตุของปัญหาการขาดความกบฏญกตเวทียุคใหม่ในสังคมสงฆ์ 2) สาเหตุของปัญหาการขาดความกบฏญกตเวทียุคใหม่ในสังคมคฤหัสถ์ (4) ผลกระทบจากปัญหาการขาดความกบฏญกตเวทียุคใหม่ในประเทศไทย ได้แก่ 1) ผลกระทบจากการขาดความกบฏญกตเวทียุคใหม่ในสังคมสงฆ์ 2) ผลกระทบจากการขาดความกบฏญกตเวทียุคใหม่ในสังคมคฤหัสถ์ (5) หลักการปลูกฝังกบฏญกตเวทียุคใหม่ในประเทศไทย และ (6) แนวทางส่งเสริมกบฏญกตเวทียุคใหม่ในประเทศไทย ในงานวิจัยนี้จะศึกษาให้ทราบถึงสถานการณ์เกี่ยวกับกบฏญกตเวทียุคใหม่โดยละเอียด โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสาร จากสำนักงานสถิติแห่งชาติ ศูนย์คุณธรรม (องค์กรมมหาชน) หนังสือ และงานวิจัยของนักวิชาการ และสื่อสังคมออนไลน์ มาประกอบการทำความเข้าใจด้วย

ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิ และทุติยภูมิ เพื่อให้ทราบถึงความหมาย ความสำคัญ ความเป็นมา ธรรมที่ทำให้ขาดกตัญญูกตเวทิตะ ธรรมที่ส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะ หลักการปลูกฝังกตัญญูกตเวทิตะ และเป้าหมายในการส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในพระพุทธศาสนา ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้นก่อน จากนั้นจะวิเคราะห์สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับกตัญญูกตเวทิตะในสังคมไทยว่า มีเหตุปัจจัยอะไรที่ทำให้คนในสังคมขาดจิตสำนึกในความเป็นคนดี ไม่รู้จักกตัญญูกตเวทิตะตอบแทนผู้มีพระคุณ ตามข่าวสารที่ปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ในโลกปัจจุบันซึ่งได้กล่าวถึงพฤติกรรมการเป็นคนเนรคุณ และยังขัดต่อหลักกฎหมาย จารีตประเพณี และหลักปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา โดยจะแสดงให้เห็นว่า แนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในทางพระพุทธศาสนา แบบใดที่พระพุทธเจ้าไม่เห็นด้วย และไม่เห็นด้วยเพราะเหตุใด พร้อมกันนั้นก็แสดงให้เห็นด้วยว่า การกตัญญูกตเวทิตะแบบใดที่เข้ากับหลักการทางพระพุทธศาสนา มีหลักการ หลักธรรม และเป้าหมายของการส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะแบบใด ในตอนท้ายผู้วิจัยสังเคราะห์ให้เห็นว่า หลักคำสอนเรื่องกตัญญูกตเวทิตะในพระพุทธศาสนาที่ได้ศึกษามา เพื่อเสนอเป็นแนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในสังคมไทย

ขั้นสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ขั้นตอนสุดท้ายผู้วิจัยจะสรุปผลการศึกษาและนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนาโดยจำนำข้อวิจัยทั้งหมดมาอภิปรายสรุป เพื่อตอบปัญหาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และจะเสนอแนะเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาและเป็นแนวทางการวิจัยต่อไป

ผลการวิจัย

สถานการณ์ที่เกี่ยวกับกตัญญูกตเวทิตะในสังคมไทย

ผลการวิจัย พบว่า สถานการณ์ปัญหาในสังคมไทยปัจจุบัน ตามที่ปรากฏผ่านสื่อสังคมออนไลน์ แต่ละวันเป็นสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วงเพราะเกิดขึ้นได้กับทุกวัยที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของโลกแห่งการสื่อสาร โดยเฉพาะคนในสังคมนิยมชมชอบหรือเห็นคุณค่าทางวัตถุมากกว่าเห็นคุณค่าทางด้านจิตใจ ทำให้คุณค่าของของวัตถุนั้นมีอิทธิพลต่อการครอบงำจิตใจ ไม่สามารถที่จะถอนตัวขึ้นได้ ยิ่งทุกคนในสังคมตามกระแสวัตถุมากเท่าไร ปัญหาทางจิตใจก็ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมการแสดงออกมาอย่างรุนแรง ไม่มีจิตใจที่ปรารถนาดีต่อกัน ตามที่ปรากฏผ่านสื่อในปัจจุบัน โดยสถานการณ์ที่เกิดแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ 1) สถานการณ์การขาดกตัญญูกตเวทิตะในสังคมสงฆ์ คือมีความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตัวไม่เหมาะสมในเพศสมณะ และมีความผิดสูงสุดคือ ต้องอาบัติปาราชิก พันสภาพจากความเป็นพระภิกษุ มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับการเสพสิ่งเสพติด และมีวัตรปฏิบัติไม่เหมาะสม กล่าวคือ มีได้ถืออุปัชฌาย์วัตร ระหว่างสิทธิวิหาริก และอันตวาสสิก และส่วนที่เป็นเหตุเกิดสถานการณ์เกี่ยวกับพระสงฆ์ที่จริยาดังกล่าว เกิดจากการอุปสมบทพระยะสั้น มิได้ศึกษากิจวัตรที่ควรปฏิบัติเพื่อสร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิก 2) สถานการณ์ขาดกตัญญูกตเวทิตะในสังคมฆราวาส จะมีความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตัวที่ผิดไม่เหมาะสมกับสถานะของตน เช่น บิดามารดาไม่ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรธิดา เป็นเหตุนำไปสู่ความรุนแรง

ภายในครอบครัว เกิดความแตกแยก และสำคัญเกี่ยวข้องกับบอบายมุข เช่น ประพตินิกอใจกันระหว่างสามี ภรรยาทั้งสองฝ่าย ครูอาจารย์กับศิษย์ มิได้ดำรงตนอยู่ในฐานะเป็นแม่พิมพ์ของชาติ มีชู้กับศิษย์ นายจ้างกับ ลูกจ้าง ก็มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของผลประโยชน์ และมีความสัมพันธ์เชิงเป็นชู้ทั้งสองฝ่าย คือทั้งนายจ้างที่เป็นหญิงและนายจ้างเป็นชาย จึงเป็นเหตุนำไปสู่การทำร้ายร่างกายจนถึงแก่ชีวิต

กตัญญูทเวทิตามหลักการของพระพุทธศาสนา

คำว่า กตัญญูทเวทิต คือ ความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคลที่กระทำแล้วทั้งแก่ตนเอง และแก่ส่วนรวม ตลอดถึงสถาบัน สัตว์ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อม และพยายามกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะ ยกย่อง บำรุง รักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงาม เพื่อความสงบสุขของสังคม ความกตัญญูเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อกัน และกัน ด้วยความสำนึกในบุญคุณของคนอื่นที่ทําแล้วแก่ตน ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ความกตัญญูใน วิทยานิพนธ์นี้ มี 2 ลักษณะ คือ กตัญญูชั้นสามัญ ได้แก่ การรู้อุปการะที่คนอื่นทำให้แก่ตนเป็นส่วนตัว และกตัญญูชั้นสัตบุรุษ ได้แก่ การรู้คุณงามความดีที่คนผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือทำความดีที่เกื้อกูลแก่ส่วนรวม ไม่ว่าจะทำให้แก่ตนหรือไม่ก็ตาม โดยความบริสุทธิ์ใจ ส่วนกตเวทิต มี 2 ลักษณะ คือ ประกาศคุณท่าน ได้แก่ ประกาศความดีของผู้พระคุณต่อตน หรือด้วยการปฏิบัติตนเป็นคนดี และ ตอบแทนคุณท่าน ได้แก่ การตอบแทนด้วยวัตถุสิ่งของ ด้วยการรับใช้ดูแล ด้วยความเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่และผู้ที่มีพระคุณต่อเราด้วย

หลักธรรมที่ส่งเสริมธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดกตัญญูทเวทิตตามหลักการของพระพุทธศาสนา สำหรับ สังคมสงฆ์ คือต้องปฏิบัติตามหลักกอนาคาริกวินัย ส่วนหลักธรรมสำหรับคฤหัสถ์ บุคคลหาได้ยาก 2, พรหม วิหารธรรม 4, ฆราวาสธรรม 4, สังคหวัตถุ 4, อุบาสกธรรม 5, การวะ 6 และ ทิศ 6 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญก่อให้เกิดมีจิตสำนึกกตัญญูรู้คุณสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ คำว่า “ชาติ” นับว่าเป็นสถาบันสำคัญของประชาชนที่จะต้องช่วยกันรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และสร้างความสามัคคีเพื่อให้ชาติมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นที่พึงได้ ในฐานะที่เราเป็นพลเมืองของชาติ โดยการปฏิบัติต่อกันปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกันอย่างเป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นการมีจิตสำนึกกตัญญูต่อศาสนา นับว่าเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับพุทธศาสนิกชน จะต้องช่วยกันปกป้องรักษา ด้วยการศึกษปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธองค์ให้เข้าใจ และเข้าถึงแก่นแท้ในพระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนของภาคปริยัติและภาคปฏิบัติ การสร้างจิตสำนึกกตัญญูต่อพระพุทธศาสนา จำเป็นต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับมิติของการฟื้นฟูคุณธรรม จริยธรรมของสังคมพุทธให้เป็นที่ยอมรับแก่สังคมโลก ในฐานะที่ประเทศไทยนั้นเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาแห่งโลก ก็ต้องฝึกหัดตนด้วยการปฏิบัติบูชา เพื่อพัฒนาจิตใจของเรานั้นให้หลุดพ้นจากก้องกิเลสทั้งปวงได้

แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย

1) แนวทางส่งเสริมสร้างกตัญญูทเวทีในระบบครอบครัว โดยการนำหลักกตัญญูมาเป็นกรอบเพื่อสร้างจิตสำนึกสมาชิกของครอบครัวให้มีความรักต่อกัน เพราะสถาบันครอบครัวถือเป็นตัวชี้วัดถึงความสงบสุขของสถาบันอื่นในสังคม ทั้งนี้หากสถาบันครอบครัวมีปัญหา ซึ่งสืบเนื่องด้วยความเปลี่ยนแปลงของระบบสังคม ไม่ว่าจะมาจากทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะระบบการศึกษานั้น นับว่ามีส่วนสำคัญในการยกคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น แต่ระบบการศึกษาปัจจุบันมีลักษณะเป็นการแข่งขันกันเสียส่วนใหญ่ คือมุ่งหวังแต่ใบปริญญาบัตร และการประกอบอาชีพที่ดี มีชื่อเสียงในสังคม แต่ถูกละเลยระบบศีลธรรม และคุณธรรมในการประกอบอาชีพทำให้กลุ่มคน (นายทุน) มุ่งหวังแต่ผลประโยชน์ส่วนตน เบียดเบียนบุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และสภาวะแวดล้อมที่พวกเขาได้เข้าไปเกี่ยวข้อง โดยผลการกระทำดังกล่าวตกไปที่สถาบันเล็กของสังคมคือ ครอบครัว ผู้ที่ไม่มีโอกาสเข้าถึงแหล่งต้นทุนทางสังคม และทรัพยากรส่วนรวมของชาติเพื่อนำมาอำนวยความสะดวกให้ได้อย่างเต็มที่ในแต่ละวัน

2) การส่งเสริมกตัญญูในระบบการศึกษา คือ อาจารย์กับศิษย์ ทั้งในส่วนของพระสงฆ์และคฤหัสถ์ มีความสำคัญยิ่งในปลูกฝังความกตัญญู ซึ่งตามมุมมองนี้พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญอย่างมากเพื่อพัฒนาผู้ที่ยังไม่รู้ในภาคของทฤษฎี (ปริยัติ) ได้แก่ คำสอนที่มีในพระไตรปิฎก และเมื่อศึกษามีความรู้มีวิธีการแล้วฝึกให้ลงมือทำ (ภาคปฏิบัติ) เพื่อพัฒนาจิตใจ (ปัญญา) อันเป็นรากฐานของความเป็นมนุษย์ ทั้งนี้สถาบันการศึกษาที่มีครูเป็นผู้สั่งสอนคนให้เป็นมนุษย์นั้น ไม่ควรเน้นการพัฒนาเพื่อความสำเร็จในวิชาชีพโดยปราศจากพื้นฐานทางด้านศีลธรรม เพราะอาจจะเป็นการส่งเสริมให้การประกอบวิชาชีพที่ไม่ถูกต้องและสร้างระบบการทำงานที่ผิด คือเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น เพื่ออำนวยความสะดวก และเพื่อเพิ่มพูนระบบเศรษฐกิจทั้งภายในสถาบันครอบครัว และประเทศชาติ หากนำหลักกตัญญู ทเวที ไปประยุกต์ใช้ ก็ทำให้เกิดจิตสำนึกรู้ในความสำคัญของระบบต่างๆ ประเทศก็อยู่อย่างเกื้อกูลต่อกันในลักษณะที่กตัญญูทเวทีจึงจะสามารถให้เราอยู่ได้อย่างมีความสุข

นอกจากนี้ความกตัญญูต่อบุคคล มุ่งศึกษาประเด็นหลักปฏิสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว ได้แก่ พ่อ แม่ ลูก ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในฐานะผู้ครองเรือน คือต้องปฏิบัติตามหลักของทศ 6 เพราะเป็นภาระหน้าที่ผู้ปกครอง ซึ่งได้ชื่อว่า “เป็นพรหมของบุตร” ที่จะต้องทำให้ครอบครัวมีความสุข ปราศจากความขัดแย้งกัน ดังนั้นพ่อแม่จำต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรธิดา โดยเฉพาะเกี่ยวข้องกับบริโภคปัจจัยสี่อย่างกตัญญู รู้คุณค่า และเห็นประโยชน์แท้ของสิ่งนั้นๆ ที่ได้อำนวยความสะดวกให้ครอบครัวมีความสุขสมบูรณ์

สำหรับการปลูกจิตสำนึกในองค์พระมหากษัตริย์ ผู้ทรงพระคุณยิ่งต่อประชาราษฎร์ คือต้องตอบแทนคุณของพระองค์ โดยปฏิบัติตามพระบรมราชาวาท ปฏิบัติตามกฎหมาย และดำรงตนอยู่ในศีลธรรม เป็นพลเมืองที่มีความจงรักภักดี ซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่การงาน เพื่อนำพาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าอย่างนานาอารยประเทศ มีอิสรภาพในการดำเนินชีวิตยึดหลักสัมมาอาชีวะ และกระทำตนเป็นประโยชน์แก่สังคม ประเทศชาติและบวรพระพุทธศาสนา เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ได้ชื่อว่า เป็นผู้มีความกตัญญูทเวทีตาต่อพระมหากษัตริย์

สรุป

คำสอนเรื่องกตัญญูกตเวทิตะในทางพระพุทธศาสนาสามารถเชื่อมโยงเข้ากันได้ทุกระบบของสังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์และการนำไปใช้บนพื้นฐานแห่งปัญญา คือ ไม่มุ่งหวังแต่ประโยชน์ส่วนตน หรือไม่ตระหนักรู้ในความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ทั้งนี้การจะพัฒนามนุษย์ในสังคมมีความคิดความอ่านที่ถูกต้องนั้น จากการศึกษาวิจัยพบว่า การพัฒนาคนให้มีจิตสำนึกแบบสาธารณะ คิดถูกต้องนั้นคือต้องพัฒนาตาม “หลักไตรสิกขา” เพราะเป็นหลักสากลสมบูรณ์แบบในการพัฒนาปัญญาที่ถูกต้อง คือ ต้องเริ่มต้นที่การพัฒนาทางกาย ทางวาจา และทางใจ ด้วยเหตุนี้ ผลการวิจัยเรื่อง “แนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในสังคมไทย” เป็นทางออกหนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยได้เสนอ และเปิดเผยประเด็นสำคัญๆ ไว้พร้อมทั้งชี้แนะวิถีทางจัดการกับปัญหาต่างๆ ทั้งปัญหาของครอบครัวตลอดจนปัญหาประเทศ ทั้งนี้หากบุคคลซึ่งอยู่ในสถานะต่างๆ ศึกษาทำความเข้าใจ และปฏิบัติถูกต้องตามที่ได้ผู้เขียนได้เสนอมา ก็สามารถทำให้ครอบครัวเป็นสุข และสังคมเป็นสุข พลเมืองในประเทศมีความสามัคคี ให้อภัย รักใคร่ปรองดองกัน มีกุศลจิต กตัญญูกตเวทิตะต่อกัน ทั้งส่วนของมนุษย์ด้วยกัน และทรัพยากรธรรมชาติอย่างเกื้อกูลต่อกันก็เป็นสังคมที่ดูสวยงาม และเป็นโลกที่น่าอยู่ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

การที่จะแก้ปัญหาใดๆ ก็ตามถ้าหากแก้ไขปัญหาคือความเป็นอยู่ของประชาชนให้มีวิถีชีวิตอยู่ดี กินดี มีความสุข มีเสรีภาพในการแสดงออกอยู่ภายใต้ระบบศีลธรรม กฎระเบียบ หรือกฎหมายของสังคมที่ทุกคนยอมรับนับถือว่า เป็นสัญญาประชาคม และอยู่บนบรรทัดฐานอย่างเดียวกัน มีความยุติธรรม ไม่ลำเอียง (อคติ) ก็สามารถนำพาสังคม และประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าเป็นไปตามทิศทางความเปลี่ยนแปลงของโลกได้

แต่ปัญหาหรือสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น และเป็นอยู่ขณะนี้ สังคมมีความเจริญทางด้านวัตถุมากจนเกินควร คือปรนเปรอตนด้วยอำนาจกิเลส มีรสนิยมนิยมชอบตามกระแสวัฒนธรรม จริยธรรมแบบใหม่ๆ จนทำให้สภาพจิตใจตกต่ำลง และมีความยากลำบากในการกู้ระบบศีลธรรมกลับคืนมาได้ ด้วยเหตุนี้สิ่งจำเป็นเร่งด่วนในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว หรือ ระบบศีลธรรมที่ว่ามานั้น ผู้ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการกำหนดทิศทางของประเทศ สถาบัน และองค์กรต่างๆ ควรปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่เด็กเยาวชนเป็นประการแรก เพราะในเมื่อผู้ใหญ่ปฏิบัติตนถูกต้องตามหลักศีลธรรม ดำรงตนอยู่ในความดีแล้ว เท่ากับว่าท่านได้ชี้แนะ บอกทางอริยวิถี ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามด้วย “ทำให้เยาวชนผู้เป็นกำลังในการพัฒนาประเทศในอนาคตนั้น” พยายามแสวงหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับระบบศีลธรรม วัฒนธรรมอันดีงามที่ผู้ใหญ่ได้ปฏิบัติถูกต้อง หรือได้สร้างสรรค์ดีแล้วเกิดการตระหนักรู้ และอนุรักษ์ศีลธรรม วัฒนธรรมอันเป็นสมบัติของชาติให้เจริญสืบไป

จากข้อเสนอแนะข้างต้น ผู้วิจัยยังมีความเห็นว่า ยังมีประเด็นปัญหาอีกเป็นจำนวนมากที่ควรศึกษาวิเคราะห์เจาะลึกในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ในงานฉบับนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนพุทธสาวกตั้งต้นจนสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยได้นำหลักการหรือคำสอนมาเป็นแม่แบบเพื่อเสนอทั้งต่อบรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนทั้งหลาย ได้ใส่ใจตระหนักรู้ในหน้าที่ของตนเอง สำหรับประเด็นที่จะศึกษาต่อยอดหรือศึกษาวิจัยในครั้งต่อไป ใครขอให้ผู้อ่านได้ศึกษาจากข้อบกพร่องของงาน หรือประเด็นที่ยังขาดหายไป และมีเนื้อหาไม่สมบูรณ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

References

- Buddhadasa Bhikkhu. (1997). *Dhamma the hated Measure*. Bangkok: Thammasapha.
- Buddhadasa Bhikkhu. (2001). *Guide to Study of Buddhism*. Bangkok: Thammasapha.
- Retrieved June 23, 2017, from <https://www.sanook.com/hot/search/all/> [June 23, 2017]
- Mahachulalongkornrajavidyalaya. (1996). *Thai Tipitakas*. Bangkok: MCU Press.
- Phra Brahmaganabhorn (P. A. Payutto). (2009). *Buddhadhamma*. (15th ed). Bangkok: Sahadhammika.
- Phra Brahmaganabhorn (P.A. Payutto). (1997). *Creative intelligence for the future of mankind*. (7th ed.). Bangkok: Sahathammika.
- Thammasapha. (1997). *Buddhist theology* Bangkok: Thammasapha.